

Gifad, Ocak/January 2025/1, 27: 40-70

Gümüşhânevî'nin Levâmi'ü'l-'ukûl'u ile Münâvî'nin Feyzü'l-kadîr'inin Mukayesesi

Comparison of Gümüşhânevî's Lawâmi' al-'uqûl and al-Munâwî's
Fayd al-gadîr

Abdülvehhap GÖZÜN

Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Bilim
Dalı

Assoc. Prof., Gumushane University, Faculty of Theology,
Department of Hadîth, Gumushane/Türkiye

abdulvehhabgozun29@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0333-4463

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 25 Ağustos/August 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 12 Aralık/December 2024

DOI: 10.53683/gifad.1538440

Atıf / Citation: Gözün, Abdülvehhap. "Gümüşhânevî'nin Levâmi'ü'l-'ukûl'u ile Münâvî'nin Feyzü'l-kadîr'inin Mukayesesi/ Comparison of Gümüşhânevî's Lawâmi' al-'uqûl and al-Munâwî's Fayd al-gadîr". *Gifad: Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi / The Journal of Gumushane University Faculty of Theology*, 14/27 (Ocak/January 2025/1): 40-70

İntihal: Bu makale özel bir yazılım ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by special software. No plagiarism was detected.

Web: <http://dergipark.gov.tr/tr/pub/gifad> **Mail:** ilahiyatdergi@gumushane.edu.tr

Copyright© Published by Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Gumushane University, Faculty of Theology, Gümüşhane, 29000 Türkiye. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

19. asırda yaşamış Osmanlı ulemâsı ve meşâyihî içerisinde önemli bir yeri olan Ahmed Ziyâeddin Gümüştânevî, tasavvufî yönünün yanı sıra ilmî tarafıyla da şöhret bulmuş bir şahsiyettir. Özellikle hadis ilmiyle ilgili yazdığı kitaplar onun ilimdeki yetkinliğini ortaya koymaktadır. Bu eserlerden iki tanesi öne çıkmıştır ki, bunlar Süyûtî'nin *el-Câmi'u's-sağîr*'inden esinlenerek telif ettiği *Râmûzü'l-ehâdis* ile, Münâvî'nin *Feyzü'l-kadîr*'inden ilham alarak meydana getirdiği *Levâmi'u'l-'ukûl* adlı eserdir. Bu araştırmanın konusu, hadis şerhlerinden olan *Levâmi'u'l-'ukûl*'un, Münâvî'nin *el-Câmi'u's-sağîr*'i şerh ettiği mezkûr eseriyle mukayesesidir. Bu karşılaştırma, hem araştırmanın sınırlarına riayet etmek düşüncesiyle hem de iki şerhin birbirine çok benziyor olmasından yola çıkarak yeterli olacağı kanaatiyle, özellikle ilk elli hadisin şerhi üzerinden yapılacaktır. Kendi telifi olan *Râmûzü'l-ehâdis*'teki rivayetlerin çoğunluğu Süyûtî'nin eserinde yer aldığı için Gümüştânevî, bunların şerhinde *Feyzü'l-kadîr*'den epeyce istifade etmiştir. Tabii ki kendine özgü yorumları ve değerlendirmeleri de hiç şüphesiz mevcuttur. Bu vesileyle araştırmada şerh metotları açısından iki şerhin benzerliklerinin ve farklılıklarının tespiti amaçlanmıştır. Bu tür bir çalışmanın şerh literatüründeki değişim ve gelişimi kısmen de olsa göstermesi açısından fayda sağlayacağı ve bu yönüyle önemli olduğu düşünülmektedir. Sonuç olarak Gümüştânevî'nin Münâvî'den etkilenme oranı ile eserinin özgünlük derecesi ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Gümüştânevî, *Levâmi'u'l-'ukûl*, Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, Mukayese.

Abstract

Ahmad Ziyauddin Gümüşhanevi (1813-1894) was a person who was famous for his scholarly side as well as his mystical side and had an important place among the Ottoman 'ulamâ' and mashâyikh who had lived in 19th century. Especially the books that he wrote on the science of *hadîth* have showed his competence in science. Two of them have stood out and have gained fame. These are *Ramûz a'l-ahâdîth*, inspired by *al-Suyûtî's* (d. 911/1505) *al-Jâmi' al-saghîr*, and *Lawâmi' al-'uqûl*, inspired by *al-Munâwî's* (d. 1031/1622) *Fayd al-gadîr*. The subject of this study is the comparison of *Lawâmi' al-'uqûl*, with *al-Munâwî's* commentary on *al-Jâmi' al-saghîr*. This comparison, both with the intention of respecting the limits of the research and with the belief that it would be sufficient since the two annotations are very similar to each other, will be based only on the commentary of the first fifty *hadîths*. Gümüşhanevi had made extensive use of *Fayd al-gadîr* in commenting on them. On this occasion, this study aims to determine the similarities and differences between the two commentaries in terms of commentary methods. It is thought that such a study will be beneficial in terms of showing the change and development in the

commentary literature, even if only partially, and that it is important in this respect. As a result, the extent to which Gümüşhanevi was influenced by Munâwî and the degree of originality of his work will be revealed.

Keywords: *Hadîth, Gümüşhanevi, Lawâmi' al-'uqûl, al-Munâwî, Fayd al-gadîr, Comparison.*

Extended Summary

Ahmad Ziyauddin Gümüşhanevi (1813-1894), one of the scholars of the late Ottoman period, stands out as a great Şûfî as well as a hadîth scholar. The valuable works he wrote in the science of hadîth show this aspect of him. Although he wrote some books on various disciplines of Islamic sciences such as Şûfîsm and kalâm, the works he wrote in the field of hadîth were more popular and revealed the superiority of his scientific level. Among the five hadîth works he wrote, two in particular have been appreciated and accepted by his admirers and followers, as well as by various scholarly circles, both during his lifetime and after his death, until today. The first of these is his work called *Ramûz al-aḥādîth*, which he had his students and the people he guided read as a textbook during his life and gave his permission for it. After his death, the successor and 'ulamâ' he trained continued this teaching method of his. The second is his voluminous work called *Lawâmi' al-'uqûl*, in which he commented on *Ramûz*, and it was published in five volumes.

42

Suyûḫî (d. 911/1505), who thought that all the hadîths in the sources were around 200,000, first aimed to collect them in a single work and started to write his work called *Cem' al-cevami'*, also known as *el-Jami' al-kabîr*. However, due to his death, he could not complete this work and was able to collect nearly 100,000 hadîths. At the same time, he summarized this encyclopedic work and created a work called *al-Jâmi' al-saghîr*, which contains about 10,010 verbal, concise hadîths in alphabetical order. This book has been commented on by more than one scholar. The most prominent of these is al-Munâwî (d. 1031/1622). He first wrote *Fayd al-gadîr sharh al-Jâmi' al-saghîr*. Then he summarized his commentary under the title *et-Teyisir bi sharh al-Jâmi' al-saghîr*.

Gümüşhanevi, following the method of Suyûḫî's aforementioned work, also created a hadîth collection called *Ramûz al-aḥādîth*, which contains a total of 7107 narrations, including the later additions to the main text and a hadîth that is repeatedly mentioned. In the first part, where he compiled the hadîths alphabetically, qawli recorded 6404 narrations; in the second part, which, in his own words, included situations such as word, action, reason, application,

etc., he recorded only 704 narrations. Later, he wrote his work named *Lawāmi‘ al-‘uqūl* for the commentary of this book, which is his most voluminous compilation in the field of ḥadīth.

With this book, Gümüşhanevi has summarized *Fayd al-gadīr*, which is almost a commentary on *al-Jāmi‘ al-saghīr*. In this way, he has made great use of both *al-Jāmi‘ al-saghīr* and *Ramūz* narrations, even though they have different and original aspects. In particular, in the commentary on narrations mentioned in *Ramūz* that are not included in *al-Jāmi‘ al-saghīr*, he has made use of other sources and has made his own comments and evaluations here and there.

This study aims to compare the two commentaries from various aspects and to reveal their similarities and differences. However, since both are voluminous, the comparison will be made on the commentary of the first 50 ḥadīths in *Rāmūz*. In fact, even if the aforementioned comparison is the subject of a much larger study, since *Lawāmi‘ al-‘uqūl* seems like an abridged version of *Fayd al-gadīr* in terms of content and method, it is thought that a study based on the commentary of the mentioned number of narrations will be sufficient in general terms for the aforementioned comparison. Therefore, these two works will be compared first in terms of their introductions and then in terms of different commentary methods. 43

While al-Munāwī adopted the ghayr-i mamzuc (not integrated with the text) commentary method, Gümüşhanevi adopted the semi-mezci (integrated with the text) and semi-ghayr-i mezci (not integrated with the text) commentary method, thus combining both methods. While al-Munāwī was content with a short preface, Gümüşhanevi wrote a long introduction of approximately 22 pages in which he touched upon the basic issues related to the science of ḥadīth. However, most of it was quoted from al-Kastallani’s commentary on al-Bukhari, *Irşad al-sari*; and a small part was quoted from al-Nawawī’s commentary on Muslim.

After starting to comment on the narrations, it was determined that Gümüşhanevi differed greatly from al-Munāwī in his commentary on the narrations that were not found in *al-Jāmi‘ al-saghīr* but were mentioned in *Ramūz*. In the commentary on the common narrations, since he made a tactic style of quotation and summary, some problematic sentences that may have been transcription or printing errors emerged here and there. Some examples that reveal this situation will be discussed and examined in the research.

It has been determined that Gümüşhanevi, just as the Sunans are

generally superior to the Musnads, also put forward some unique views that al-Munâwî did not mention by entering into different scientific discussions here and there. It has also been observed that he has some unique textual criticisms. Sometimes, unlike al-Munâwî, he made evaluations about the authenticity of a narration not based on its narrators but on the reliability of the authors who recorded the ḥadīth in his book. He also briefly expressed his own preference for some narrations that were stated by some scholars of ḥadīth to be fabricated or weak. It has been observed that Gümüşhânevî sometimes made a preference about the authenticity of the ḥadīth based on its authentic meaning.

Giriş

Osmanlı son dönem âlimlerinden biri olan Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî (1813-1894),¹ büyük bir mutasavvıf olmakla birlikte muhaddis kimliğiyle de öne çıkmaktadır. Hadis ilminde kaleme aldığı kıymetli eserler onun bu yönünü göstermektedir. İslâmî ilimlerden tasavvuf ve kelâm gibi muhtelif disiplinlere dair yazdığı birtakım kitaplar bulunsa da hadis alanında telif ettiği eserler daha çok revaç bulmuş ve onun ilmî seviyesinin üstünlüğünü ortaya koymuştur.² Yazdığı beş hadis eseri³ arasından hususiyle ikisi hem hayatında hem de vefatından sonra günümüze kadar sevenleri ve

¹ Hayatıyla ilgili detaylı bilgi için bk. Mustafa Fevzi b. Nû'mân, *Hediyetü'l-hâlidîn fi menâkıbı kutbi'l-ârifin Ahmed Ziyâeddîn el-Gümüşhânevî* (İstanbul: b.y., 1313), 2-80; Oflu Yusuf Şevki Efendi, "Risâletün fi menâkıbı eş-Şeyh el-Hâcc Ahmed Ziyâeddîn el-Gümüşhânevî", çev. Hür Mahmut Yücer, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 2/4 (Kasım 2013), 222-231; İrfan Gündüz, *Gümüşhânevî Ahmed Ziyâeddîn, Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı ve Hâlidîyye Tarikatı* (İstanbul: Seha Yay., 1983), 3-70; Rukiye Aydoğdu, 19. Yy. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf-Hadis İlişkisi – Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî Özelinde-*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 33-59.

² Telif sayısının elliye ulaştığını söyleyen Kevserî'nin (1879-1952) onu "Meşhur Telifler Sahibi" diye tavsîfi; eserlerinin ünlü olduğunu, خاتمة الهديين "Muhaddislerin Sonuncusu" ve محدث الروم "Anadolu Muhaddisi" olarak nitelemesi de hadis ilmindeki yerini göstermektedir. Hatta Kevserî menâkıbını dile getirirken, "Kuşkusuz Allah (c.c.) bu ümmet için her yüz yılın başında dinlerini kendileri için tecdîd edecek kişileri gönderir." (bk. Ebû Dâvûd, "Melâhim", 1 (No. 4291) hadisini zikrederek onun, yaşadığı asrın müceddidlerinden biri olabileceğine işaret etmiştir. Ayrıca babasının ve kendisinin de hocalarından olan Gümüşhânevî'yi şu şiiirle yâd etmiştir:

وَيَا كُمْشَاخَانِي فَعَلَّ الرَّجَالُ إِمَّا / مَ الْقَوْمَ عَمَدَتَنَا حَامِي ذِمَارِهِمْ / شَيْخَ التَّبِيحِ مَلَأَ الْعَارِفِينَ وَعَوَّ / ثَ الْأَوْلِيَاءَ ضِيَاءَ الدِّينِ ذُو الْحَدَمِ

"İtimadımız ilim adamlarının önde gelenlerinden, toplumun önderi ve onların onurunu himaye eden Gümüşhânevî'yedir. O şeyhlerin şeyhi, âriflerin sığınağı ve evliyânın gavvı (yardımcısı) hadem (hâdimler) sahibi Ziyâeddin'dir." bk. Muhammed Zâhid b. el-Hasan el-Kevserî, *İrgâmü'l-merîd fi şerhi'n-Nazmi'l-atîd* (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyyetü li't-Türâs, ts.), 68-75.

³ Bu eserlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Aydoğdu, 19. Yy. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf-Hadis İlişkisi – Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî Özelinde-*, 77-96.

takipçileri başta olmak üzere farklı ilim çevrelerinde tutulmuş ve kabul görmüştür. Bunlardan birincisi hayatında ders kitabı olarak talebelerine ve irşad ettiği insanlara okutup icazetini verdiği⁴ *Râmûzü'l-ehâdis* adlı eseridir.⁵ İrtihalinden sonra da yetiştirdiği halifeler ve âlimler onun bu okutma usulünü sürdürmüşlerdir. İkincisi ise *Râmûz'u* şerh ettiği *Levâmi'u'l-'ukûl* adlı hacimli eseri olup beş cilt halinde basılmıştır.⁶

Kaynaklarda yer alan tüm hadislerin yaklaşık 200.000 civarında olduğunu düşünen Süyûtî (ö. 911/1505), öncelikle bunları tek bir eserde toplamayı amaçlayıp *el-Câmi'u'l-kebîr* diye de anılan *Cem'u'l-cevâmi'* adlı eserini telif etmeye başlamıştır. Ancak vefatı sebebiyle bu eseri tamamlayamayıp 100.000'e yakın hadisi cem edebilmiştir.⁷ Aynı zamanda bu ansiklopedik eseri ihtisâr ederek 10.010 kadar kavlı olan vecîz hadisi alfabetik bir tertiple ihtiva eden *el-Câmi'u's-sağîr* diye isimlendirdiği bir eser meydana getirmiştir.⁸ Bu kitabı birden fazla âlim tarafından şerh edilmiştir.⁹ Bunların başında Münâvî¹⁰ (ö. 1031/1622) gelmektedir. O, önce *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr*'i kaleme almıştır.¹¹ Ardından *et-Teysîr bi şerhi'l-Câmi'i's-sağîr*

⁴ Kevserî'nin kaydettiğine göre sadece Kahire'de ikamet ettiği yaklaşık üç yıllık sürede bu kitabı yedi kez okutup herbirinden sonra oradaki talebelerine icazet vermiştir. Hatta Arap ulemâsından bazı hadis icazetleri bulunmaktadır. bk. Muhammed Zâhid b. el-Hasan el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-vecîz fi mâ yebteğihû'l-müstecîz*, thk. Abdulfettâh Ebû Çudde (Halep: Mektebû'l-Matbû'âtî'l-İslâmiyye, 1413/1993), 10, 16, 22, 23.

⁵ Ahmed Ziyâüddîn el-Gümüşhânevî, *Râmûzü'l-ehâdis*, thk. Abdülhafız Beyzûn (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1441/2020).

⁶ Ahmed Ziyâüddîn el-Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-'ukûl şerhu Râmûzi'l-ehâdis* (İstanbul: Dersaadet Kitabevi, ts.).

⁷ Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Cem'u'l-cevâmi': el-Câmi'u'l-kebîr*, thk. Muhtâr İbrahim el-Hâcc v.dğr. (Kahire: el-Ezheru'ş-Şerîf, 1426/2005).

⁸ Bu eser Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye tarafından 10.031 hadisi muhtevi olarak 2 cilt bir arada tek müccellet halinde basılmıştır. bk. Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-Câmi'u's-sağîr fi ehâdisi'l-beşîri'n-nezîr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1425/2004). Süyûtî daha sonra 4440 hadis ilave ederek eserine *Ziyâdetü'l-câmi'* adıyla bir zeyil yazmış, bu hadisler Yusuf en-Nebhânî tarafından alfabe sırasına göre ait oldukları yerlere konularak genişletilmiş ve bu eser 14.568 rivayeti müştemil olarak *el-Fethu'l-kebîr* adıyla 3 cilt halinde neşredilmiştir. bk. Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-Fethu'l-kebîr fi zammî'z-ziyâdeti ile'l-Câmi'i's-sağîr*, thk. Yûsuf en-Nebhânî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1423/2003).

⁹ Üzerine yapılan çalışmalarla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Halit Özkan, "Süyûtî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/202-204.

¹⁰ Münâvî'nin hadis ilmindeki yeri için bk. Merve Şişman, *Abdurraûf el-Münâvî ve Hadis İlmindeki Yeri* (Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 70-176.

¹¹ Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf el-Münâvî, *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr min ehâdisi'l-beşîri'n-nezîr*, thk. Ahmed Abdüsselâm (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2001). Eser hakkında detaylı bilgi için bk. Merve Şişman, "Münâvî'nin Feyzü'l-kadîr Şerhinde Kullanılmış

adıyla kendi bu şerhini ihtisar etmiştir.¹²

Gümüşhânevî de, Süyûtî'nin mezkûr eserinin yöntemini takip ederek hâmişine¹³ sonradan ilave edilenler ve mükerrer zikredilen bir hadis dâhil toplamda 7107 rivayeti muhtevi *Râmûzü'l-ehâdis* adında bir hadis mecmuası oluşturmuştur. Kavli hadisleri alfabetik olarak derlediği birinci bölümde 6404; kendi ifadesiyle kavli, fiil, sebep, müracaat vb. durumlara müstemil olan ikinci bölümde ise sadece 704 rivayet kaydetmiştir.¹⁴ Daha sonra da bu kitabın şerhi için *Levâmî'ü'l-'ukûl* adlı eserini¹⁵ kaleme almıştır ki, hadis alanında en hacimli telifi budur.

Gümüşhânevî, bu kitabıyla âdeti *el-Câmi'ü's-sağîr*'in şerhi olan *Feyzü'l-kadîr*'i ihtisar etmiştir.¹⁶ Bu vesileyle hem *el-Câmi'ü's-sağîr*'de hem de *Râmûz*'da yer alan rivayetlerin şerhinde ondan çokça yararlanmışır. Tabii ki ondan farklı ve özgün olan yönleri de kuşkusuz bulunmaktadır. Özellikle *el-Câmi'ü's-sağîr*'de bulunmayıp *Râmûz*'da zikredilen rivayetlerin şerhinde¹⁷ başka kaynaklardan yararlanmasının yanı sıra yer yer kendine has yorumları ve değerlendirmeleri de bulunmaktadır.

Bu araştırmada mezkûr iki şerhin muhtelif yönlerden mukayese edilip aralarındaki benzerliklerin ve farklılıkların ortaya konulması hedeflenmektedir. Ancak ikisi de hacimli olduğu için kıyaslama *Râmûz*'deki ilk 50 hadisin şerhi üzerinden yapılacaktır. Aslında mezkûr karşılaştırma çok

Olduğu Nüshalar ve Asıl Kaynağa Ulaşma Gayreti", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21 (30 Haziran 2022), 85-99.

¹² Zeynüddin Muhammed Abdürraûf el-Münâvî, *et-Teysîr bi şerhi'l-Câmi's-sağîr* (Riyad: Mektebetü'l-İmâmi'ş-Şâfiî, 1408/1988).

¹³ Sayfa boşlukları.

¹⁴ Eserin tanıtımı, baskıları ve tercümeleleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Macit Demirer, *Hadis İlimleri Açısından Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî (V. 1311-1893) ve Levâmiu'l-ukûl Adlı Eseri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 86-100; Hasan Yenibaş, "Tasavvuf-Hadis İlişkisi Bağlamında Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî ve Râmûzü'l-ehâdis Adlı Eseri", *Ekev Akademi Dergisi* 18/59 (Bahar 2014), 494-501.

¹⁵ Eserin mahiyeti hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Macit demirer, *Hadis İlimleri Açısından Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî (V. 1311-1893) ve Levâmiu'l-ukûl Adlı Eseri*, 110-299. Ayrıca hadis şerh geleneğindeki yeri için bk. Abdulvahap Özsoy, "Levâmiu'l-ukûl ve Hadis Şerh Geleneğindeki Yeri", *I. Uluslararası Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî Sempozyumu*, ed. İhsan Günaydın vd. (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2013), 533-542.

¹⁶ Ancak Münâvî'nin kendi eserini ihtisar amacıyla yazdığı *et-Teysîr bi şerhi'l-Câmi'i's-sağîr*'i kadar muhtasar değildir. Zira hacim olarak bu 2 cilttir. *Feyzü'l-kadîr* 6 cilt, *Levâmi'ü'l-'ukûl* ise 5 cilttir.

¹⁷ Gümüşhânevî'nin hadis şerhçiliği ve sünnet anlayışıyla ilgili genel bilgi için bk. İbrahim Kutluay, "Râmûzü'l-ehâdis ve Levâmiu'l-ukûl Bağlamında Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî'nin Hadis Şerhçiliği ve Sünnet Anlayışı", *I. Uluslararası Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî Sempozyumu*, ed. İhsan Günaydın vd. (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2013), 485-497.

daha geniş bir çalışmanın konusu olsa bile *Levâmi'u'l-'ukûl*, içerik ve yöntem olarak *Feyzü'l-kadîr*'in muhtasarı gibi durduğu için zikredilen miktarda rivayetin şerhi esas alınarak yapılacak bir çalışmanın sözü edilen mukayese için genel anlamda yeterli olacağı düşünülmektedir. Binâenaleyh bu iki eser önce mukaddimeleri açısından; daha sonra da farklı şerh metotları yönünden karşılaştırılacaktır.¹⁸

1. Mukaddime Mukayesesi

Gümüşhânevî'nin mukaddimesine bakıldığında, zikri İslâmî bir gelenek olan besmele, hamdele ve salve kısmının neredeyse tamamının Münâvî'nin önsözünden¹⁹ iktibas edildiği görülmektedir. Gümüşhânevî bu paragrafta sadece, eserinin Süyûtî'nin *el-Câmi'u's-sağîr* adlı hadis kitabının şerhi olduğuna işaretle, Münâvî'nin berâat-i istihlâl²⁰ kabilinden zikrettiği bazı kelimeler başta olmak üzere birtakım sözcükleri değiştirmiştir. Nitekim hamdele cümlesinde yer alan *el-Câmi'u's-sağîr* terkiibini, *en-Nüşatü's-suğrâ*; *el-ekber* kelimesini, *el-'azam*; *el-Câmi'u'l-kebîr* tamlamasını, *el-Câmi'atü'l-kübrâ*; *ilmi'l-hadîs* ifadesini de *resûl-i rabbi'l-'alâ* ile değiştirmiştir. Ayrıca salve cümlesinde *'alâ* sözcüğünün yerine *efdal* kelimesini koymuş, *nefsen* ile *haseben* kelimeleri arasına *mevliden* sözcüğünü eklemiş, *bi iznihi*, *kadıyye* ve *lehüm* lafızlarını da hafzetmiştir.²¹ Bunların dışında herhangi bir tasarrufta bulunmamıştır.

Ve ba'dü ifadesinden sonra da Münâvî'nin Sadreddîn el-Konevî (ö. 673/1274), İbnü's-Sikkît (ö. 244/858) ve Gazzâlî'den (ö. 505/1111) yaptığı nakillerden itibaren kitabın adının söylendiği cümleye kadar²² olan yerin dışında benzer üslûp sürdürülmüştür.²³ Münâvî, kitabının adı hakkında şöyle demiştir: “Onu *Feyzü'l-kadîr bi şerhi'l- Câmi'i's-sağîr* diye isimlendirdim. Ancak *Mesâbilhu't-tenvîr ale'l- Câmi'i's-sağîr* diye isimlendirilmesi de güzeldir. *el-Bedru'l-münîr fi şerhi'l- Câmi'i's-sağîr* diye isimlendirilmeye de layıktır.

¹⁸ Macit Demirer doktora tezinde bu iki şerhi kısmen mukayese etmiştir. Ancak bu karşılaştırma, çalışmanın hacmine göre kısa tutulmasının yanı sıra şerh metotlarından ziyade başka yönlerden olmuştur. Zira onun asıl amacı, daha çok *Levâmi'u'l-'ukûl*'u tanıtmak ve hadis ilimleri açısından değerlendirmek olmuştur. bk. Macit demirer, *Hadis İlimleri Açısından Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhanevî (V. 1311-1893) ve Levâmiu'l-'ukûl Adlı Eseri*, 190-195.

¹⁹ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/3.

²⁰ Bir esere konusuyla ilgili ifadeler kullanarak güzel bir üslûpla başlamak anlamında edebiyat terimi. bk. Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Berâat-i İstihlâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/470.

²¹ Gümüşhanevî, *Levâmi'u'l-'ukûl*, 1/1.

²² Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/3.

²³ Gümüşhanevî, *Levâmi'u'l-'ukûl*, 1/2.

Ayrıca *er-Ravzu'n-nadîr fi şerhi'l- Câmi'i's-sağîr* diye adlandırılması da münasıptır.²⁴ Benzer şekilde Gümüşhânevî de: "Onu *Levâmî'u'l-'ukûl* diye isimlendirdim. Ancak *er-Ravzu'n-nadîr ve'l-bedru'l-münîr fi şerhi Râmûzi'l-ehâdis* diye isimlendirilmesi de münasip olur." demiştir.²⁵ Hâlbuki Münâvî'nin tesmiyesinde yer alan râ harfinin uyumu Gümüşhânevî'nin şerhinin isminde bulunmamaktadır. Buna rağmen söz konusu ifadeyi kullanması onun Münâvî'den son derece etkilendiğini göstermektedir.

Münâvî tesmiye kısmının ardından eserinde kullandığı bazı künyelerle kimleri kastettiğini, kendi kimliğini ve bazı dua cümlelerini yazdıktan sonra *el-Câmi'u's-sağîr*'in şerhine başlamıştır.²⁶ Gümüşhânevî ise şerhine başlamadan önce takriben yirmi iki sayfalık üç fasıldan oluşan uzun bir mukaddime kaleme almıştır.²⁷

Birinci fasılda hadis ehlinin fazileti ve şerefine dair birtakım hadislerle bazı âlimlerin sözlerine yer verilmiştir. Ancak bu bölümün tamamı Kastallânî'nin (ö. 923/1517) Buhârî şerhi olan *İrşâdü's-sârî*'den alıntılanmıştır. Ayrıca alınmayan bazı paragraflar vardır.²⁸ Hadisleri ve sünnetleri ilk tedvîn edenlerden bahsedilen ikinci fasıl için de durum aynıdır.²⁹ Hadis ıstılahı, çeşitleri, tahammülü, edası ve nakliyle ilgili konuların ele alındığı üçüncü fasılın çoğunda da benzer iktibas söz konusudur. Yine bazı paragraflar alınmamıştır.³⁰ Örneğin Buhârî'den naklen Kastallânî'nin bir hadisçide bulunması gereken özellikleri anlattığı kıssanın baş tarafıyla son tarafı alınmamıştır.³¹ Ayrıca bu bölümün son sayfası yine bazı cümleleri hazfedilerek Nevevî'nin (ö. 676/1277) Müslim şerhinin mukaddimesinden iktibas edilmiştir.³² Bu alıntılarının müelliflerine isnad edilmeden aktarılması doğrusu dikkat çekicidir. Bunun sebebi olarak o dönemin yahut Gümüşhânevî'nin telif anlayışında bunun bir problem olarak görülmediğini söylemek mümkündür. Sonuç olarak *Levâmî'u'l-'ukûl*'un mukaddimesinin besmele, hamdele ve salvelenin yer aldığı bölüm dahil az bir kısmının özgün

²⁴ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/4.

²⁵ Gümüşhânevî, *Levâmî'u'l-'ukûl*, 1/3.

²⁶ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/4.

²⁷ Gümüşhânevî, *Levâmî'u'l-'ukûl*, 1/3-24.

²⁸ Gümüşhânevî, *Levâmî'u'l-'ukûl*, 1/3-5; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdilmelik el-Kastallânî el-Kuteybî el-Mısırî, *İrşâdü's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Mısır: el-Matba'atü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1323), 1/3-6.

²⁹ Gümüşhânevî, *Levâmî'u'l-'ukûl*, 1/5-7; Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 1/6-7.

³⁰ Gümüşhânevî, *Levâmî'u'l-'ukûl*, 1/7-24; Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 1/7-

³¹ Gümüşhânevî, *Levâmî'u'l-'ukûl*, 1/23-24; Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 1/18-19.

³² Gümüşhânevî, *Levâmî'u'l-'ukûl*, 1/24-25; Ebü Zekeriyya Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî 1392), 1/3-4.

olup çoğunluğunun *Feyzû'l-kadîr* başta olmak üzere muhtelif hadis şerhlerinden iktibas edildiği söylenebilir.

2. Şerh Yöntemlerinin Mukayesesi

Münâvî, gayr-i memzûç (metinle bütünleşmeyen) şerh metodunu tercih etmişken Gümüşhânevî yarı mezcî³³ (metinle bütünleşen) yarı da gayr-i mezcî (metinle bütünleşmeyen)³⁴ şerh yöntemini benimsemiştir. Gümüşhânevî mukaddimeden sonra Münâvî gibi öncelikle besmelenin şerhiyle işe başlamıştır. Ancak mukaddimede yaptığına benzer bir şekilde Münâvî'nin üç sayfaya yakın olan besmele şerhini,³⁵ bazı cümlelerini ve paragraflarını hazfetmek suretiyle ihtisar edip yaklaşık bir sayfaya düşürerek aktarmıştır.³⁶ el-Hamdü lillâh cümlesinin şerhinde de aynı üslûbu takip ederek Münâvî'nin altı buçuk sayfalık şerhinin³⁷ yarım sayfalık bir kısmını iktibas etmiştir.³⁸ Daha sonra şerh ettikleri metinler farklı olduğu için Gümüşhânevî mezkûr yöntemi terkederek Münâvî'den ayrılmaya ve özgünleşmeye³⁹ başlamaktadır. Zira Gümüşhânevî kendi eseri olan *Râmûzû'l-ehâdis*'i; Münâvî ise Süyûtî'nin *el-Câmi'u's-sağîr*'ini şerh etmiştir.

Râmûz'a el-Câmi'u'l-kebir'den aldığı rivayetlerin şerhinde doğal olarak Münâvî'den yararlanmadığı görülmektedir. Örneğin 45-50. hadisler böyle olduğu için bunların şerhinde Münâvî'den pek istifade etmemiştir.⁴⁰ Ancak aynı kelimelerin şerhi söz konusu olduğunda yine ondan mezkûr üslûpla

³³ Örnek olarak bk. Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-ukûl*, 1/27.

³⁴ Örnek olarak bk. Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-ukûl*, 1/26.

³⁵ Münâvî, *Feyzû'l-kadîr*, 1/5-7.

³⁶ Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-ukûl*, 1/25-26.

³⁷ Münâvî, *Feyzû'l-kadîr*, 1/7-13.

³⁸ Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-ukûl*, 1/26.

³⁹ Aslında bu açıdan bakıldığında *Râmûz*'ün dîbâcesinin *el-Câmi'u's-sağîr*'den değil *el-Câmi'u'l-kebir*'den iktibas ve ihtisar edildiği göze çarpmaktadır. Zira hem besmele, hamdele ve salvele kısmı hem de rumûzların konulduğu ve muhtevânın taksim edildiği cümleler bunu göstermektedir. (bk. Gümüşhânevî, *Râmûz*, 19-21; Süyûtî, *el-Câmi'u'l-kebir*, 1/43-45) Dolayısıyla şerh değil de metin olarak bu kısmın da çok özgün olmadığı ortaya çıkmaktadır. Üstelik sonunda yer alan *مسانيد الصحابة مرتباً على مسانيد الصحابة* ifadesinin iktibas ya da istinsâh hatası olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü *Râmûz*'da birinci bölümü oluşturan 6404 hadis alfabetik (على حروف الهجاء) olarak sıralanmıştır. İkinci bölümde yer alan 704 rivayet ise hep كان ile başlamaktadır. Bunları rivayet eden sahâbiler arasında ise herhangi bir tertip söz konusu olmayıp karmaşık olarak verilmektedir. Süyûtî ise ikinci bölümü Ebû Bekir'den başlayarak sahâbe müsnedlerine göre yine alfabetik olarak sıralamaktadır. bk. Gümüşhânevî, *Râmûz*, 679-730; Süyûtî, *el-Câmi'u'l-kebir*, 14/33-23/585.

⁴⁰ Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-ukûl*, 1/62-64.

alıntılama devam etmiştir. Örneğin ehâdîs,⁴¹ resûl,⁴²seyyid⁴³ ve salât⁴⁴ kelimelerinin şerhinde bu durum göze çarpmaktadır.⁴⁵

Râmûz'a aldığı hadislerin kaynakları için koyduğu rumûzları açıklarken de onlardan *el-Câmi'u's-sağîr*'de yer alan muhaddislerin kısa biyografilerini Münâvî'den alıntı yapmaya devam etmektedir.⁴⁶ Öte yandan bir konuyla ilgili görüşleri dile getirip değerlendirirken çoğu zaman klasik atıf yöntemiyle sözü asıl sahibine nispet etmektedir.⁴⁷ Örneğin İbn Mâce için kullanılan “s” rumuzunu açıklarken Münâvî'den alıntı yaptıktan sonra⁴⁸ İbnü's-Salâh'ın (ö. 643/1245) Begavî'nin (ö. 516/1122) *Sünen*'lerdeki hadisleri hasen olarak addetmesine⁴⁹ itirazını⁵⁰ İbnü's-Salâh'a nispetle dile nakletmiştir. Ardından bu itirazı yerinde bulmakla beraber kendi görüşünü dile getirerek sünenlerin genel olarak müsnedlerden rütbece daha üstün olduğunu ifade etmiştir.⁵¹ *el-Câmi'u's-sağîr*'de bulunmayıp da kendisinin ilave ettiği rumûzu verilen muhaddislerin biyografilerini ise başka kaynaklardan benzer şekilde kimi tasarruflarda bulunarak iktibas etmiştir.⁵²

Gümüşhânevî hadislerin şerhine başladıktan sonra da aynı yöntemi uygulamıştır. Nitekim *el-Câmi'u's-sağîr*'de zikredilen rivayetleri şerh ederken yine Münâvî'nin şerhini esas almış ve onu âdeta ihtisar etmiştir.⁵³ Ancak daha çok taktî' yöntemli bir ihtisar yaptığı için yer yer cümlelerde anlaşılması zor

⁴¹ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/26; Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-'ukûl*, 1/30.

⁴² Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/20; Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-'ukûl*, 1/27.

⁴³ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/19; Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-'ukûl*, 1/29.

⁴⁴ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/23; Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-'ukûl*, 1/28-29.

⁴⁵ Hadislerin çoğunun şerhinde bu durum görülmektedir. Zira hem *Râmûz*'da hem de *el-Câmi'u's-sağîr*'de bulunan müşterek rivayetler çoğunluktadır. Örnek olarak bk. Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/32-38, 49-50; Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-'ukûl*, 1/33-40, 47-49.

⁴⁶ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/17; Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-'ukûl*, 1/33-40.

⁴⁷ Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-'ukûl*, 1/36.

⁴⁸ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/17.

⁴⁹ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mesûd b. Muhammed b. el-Ferrâ el-Begavî, *Mesâbilu's-sünne*, thk. Yusuf Abdurrahmân el-Mer'aslı v.dğr. (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1407/1987), 1/110.

⁵⁰ Ebû Amr Takıyyüddîn Osman b. Salâhiddîn Abdurrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî, *Ma'rifetü envâ'i ulûmi'l-hadis (Mukaddime)*, thk. Nüreddîn İtr (Suriye: Dâru'l-Fikr, 1406/1986), 37.

⁵¹ Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-'ukûl*, 1/36.

⁵² Örneğin Abdürrezzâk'ın (ö. 211/826) kısa biyografini biraz tasarrufla İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Takrîb*'inden alıntılanmıştır. Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-'ukûl*, 1/36; Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme (Suriye: Dâru'r-Reşid, 1406/1986), 1/354.

⁵³ Örneğin ilk hadis olan ... باب الجنة... rivayetinin şerhinde bunu görmek mümkündür. Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-'ukûl*, 1/42-43; Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/35.

“*İbadetin âfeti fetrettir.*” cümlesinin şerhinde ibadetin tanımı Münâvî’den alıntılanırken sonuna بالأقدام ifadesi eklenmiştir.⁵⁴ Hâlbuki Münâvî’nin şerhinde tanım (والعبادة أقصى غاية الخضوع والتذلل) /İbadet: boyun eğmenin ve itaatın en son noktasıdır.) bittikten sonra (ومنه طريق مُعَبَّد أي مذل بالأقدام) /ayaklarla çiğnenmiş yol ifadesi de bundandır.) cümlesi bulunmaktadır.⁵⁵ Yani بالأقدام sözünün müteallakı tarifin sonundaki والتذلل değil مذل أي معبد ifadesidir. Aksi halde “ayaklarla” ifadesi tanıma eklendiği için anlam bozukluğu meydana gelmektedir.⁵⁶

Bazen de iktibas edilen cümle tümüyle alınmadığı için bu tür hatalar ortaya çıkabilmektedir. Mesela 31. hadisin şerhinde Münâvî, namaza sarıksız gitmesi kendisine yakışmayan kişinin başı açık olarak namaza gitmesinin emrolunmayacağını dile getirmektedir. Gümüşhânevî bunu ifade eden cümlelerin baş tarafı olan خرج بدون عمامة لا يليق به ibaresini zikretmekle yetinmiştir.⁵⁷ Bu durumda genel olarak sarıksız namaza gitmenin uygun olmadığı anlaşılmaktadır. Halbuki Münâvî’nin metni şu şekildedir: أما لو كان “Mescide sarıksız خروج إلى المسجد بدون العمامة لا يليق به فلا يؤمر بالإتيان حاسرا عند فقدها çıkması kendisine yakışmayan kişiye sarık bulamadığında başı açık olarak namaza gitmesi emrolunmaz.”⁵⁸ Görüldüğü gibi iki cümle arasındaki anlam farkı bârizdir.

el-Câmi’u’s-sağîr’de bulunmayan hadislerin şerhinde ise bazı alıntılarla birlikte kendi özgün açıklamalarını da dile getirmektedir.⁵⁹ Ayrıca bahsedilen hataların benzeri başka kaynaklardan yaptığı nakillerde de kimi yerlerde göze çarpmaktadır. Nitekim *el-Câmi’u’l-kebîr*’den iktibas ettiği hadislerden olan 33. hadisin hem metninde hem de şerhinde böyle bir durum söz

⁵⁴ bk. Gümüşhânevî, *Levâmi’u’l-’ukûl*, 1/48.

⁵⁵ bk. Münâvî, *Feyzü’l-kadîr*, 1/49.

⁵⁶ Bu durum أَمْزَمُ بَأْرِع cümlesiyle başlayan 18. hadisin şerhinde de göze çarpmaktadır. Nitekim Münâvî’nin أَمْزَمُ بَأْرِع cümlesiyle başlayan 17. hadisin şerhindeki بالمد وميم مخففة مكسورة هكذا الرواية فمن شدد الميم لم يصب وإن صح معناه ifadesi (Münâvî, *Feyzü’l-kadîr*, 1/56) Gümüşhânevî’nin şerhinde 18. hadisin başı olan أَمْزَمُ بَأْرِع cümlesinden sonra şerh olarak zikredilmiştir. (Gümüşhânevî, *Levâmi’u’l-’ukûl*, 1/50) Halbuki bu cümlede mim sadece muhaffef ve mazmum okunmak durumundadır. Meksûr ya da müşedded okunması morfolojik açıdan mümkün değildir. Bu vecihler ancak diğer hadisteki أَمْزَمُ fiili için geçerlidir.

⁵⁷ Gümüşhânevî, *Levâmi’u’l-’ukûl*, 1/57.

⁵⁸ Münâvî, *Feyzü’l-kadîr*, 1/67.

⁵⁹ Örneğin *el-Câmi’u’s-sağîr*’de yer almayan 2., 15. ve 29. hadislerin şerhinde bu durumu görmek mümkündür. Gümüşhânevî, *Levâmi’u’l-’ukûl*, 1/43, 50, 56.

konusudur. İlgili rivayetin metni *el-Câmi'ü'l-kebîr*'de şu şekildedir: اتَّبِعُوا الْعَمَلَ،
فَقَدْ غُفِرَ لَكُمْ مَا مَضَى⁶⁰

Gümüşhânevî, metnin başındaki اتَّبِعُوا الْعَمَلَ cümlesinin yerine العمل ifadesini koymuştur. Ardından takvanın mahiyetini vb. hususları dile getirerek muhtemelen musahhaf ya da muharref olarak naklettiği hadisin bu kısmını öncelikle şerh etmiştir.⁶¹ Zira rivayetin bu lafızla kaydedilen herhangi bir metnine tarafımızca ulaşamamıştır. Sonra da rivayetin devamı olan فقد غُفِرَ لَكُمْ مَا مَضَى cümlesini kendisinin de işaret ettiği gibi Kastallânî'den nuhtasar olarak naklen şerh etmiştir.⁶² Ancak Kastallânî'nin İbn Hacerden yaptığı nakil cümlesinin yaklaşık üçte ikisini hafzettiği için naklin bu kısmında anlam bütünlüğü kaybolmaktadır. Kastallânî'nin ibaresi şu şekildedir:

قال الحافظ ابن حجر: وهو من أقوى الشواهد لحديث العباس بن مراد المصريح بذلك وله شاهد من حديث ابن عمر في تفسير الطبري انتهى. لكن قال الطبري⁶³....

Gümüşhânevî'nin ihtisar ettiği metin ise şöyledir: قال ابن حجر ومن أقوى الشواهد وقال الطبري⁶⁴.... Görüldüğü gibi bu haliyle İbn Hacer'in ne dediği anlaşılabilir. Ancak bu tür durumlara bazen rastlanılmaktadır. Baskı hatasından kaynaklanmış olması da muhtemeldir.

3. Kelime Şerhlerinin Mukayesesi

Münâvî şerh etmek⁶⁵ istediği kelimelerin lügat manasını bazılarını sözlük sahiplerine nispet etmek suretiyle hemen başta açıklamıştır. Daha sonra uygun gördükçe bazen kendinden bazen de başkasından nakil yoluyla faydalı bilgiler ilave etmiştir.⁶⁶ Bazen de kelimelerin şerhiyle yetinmiştir.⁶⁷ Gümüşhânevî'de de benzer durumu görmek mümkündür. Ancak o bazen kelimelerin sözlük anlamını açıklamayı birtakım faydalı bilgilerden sonraya

⁶⁰ Süyûtî, *el-Câmi'ü'l-kebîr*, 1/61.

⁶¹ Gümüşhânevî, *Levâmî'ü'l-'ukûl*, 1/58.

⁶² Gümüşhânevî, *Levâmî'ü'l-'ukûl*, 1/58.

⁶³ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 3/97.

⁶⁴ Gümüşhânevî, *Levâmî'ü'l-'ukûl*, 1/58.

⁶⁵ Şerh metodu için bk. Merve Şişman, "Osmanlı Muhaddislerinden Abdurraûf el-Münâvî ve Şerhu'l-Erbeîn'deki Metodu -Cibril Hadisi Örneği", *Osmanlı Dönemi İlmî Çalışmaları-III-*, haz. Hasan Yerkazan (Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2022), 16-29.

⁶⁶ Münâvî, *Fezû'l-kadîr*, 1/27.

⁶⁷ Münâvî, *Fezû'l-kadîr*, 1/29.

bırakmıştır.⁶⁸ Ayrıca kelime açıklaması yaparken Cevherî'nin (ö. 400/1009) *Sihâh*'ı gibi belli başlı sözlüklerden ve farklı eserlerden istifade ettiği halde muhtemelen ihtisar düşüncesiyle bu kaynakların isimlerini bazı yerlerde zikretmemiştir.⁶⁹ Hatta bazen Münâvî'den alıntı yaparken onun zikrettiği kaynakları da yine ihtisar amacıyla hazfettiği görülmektedir.⁷⁰ Ancak alıntılara çoğu kez müellif ya da eser ismi vererek atıfta bulunmuştur.⁷¹

Münâvî rivayetlerde geçen kelimelerin bazılarını gerekli gördükçe etimolojik (lügat), morfolojik (sarf), sentaktik (nahiv) ve semantik (belâgat) yönünden de ele alıp incelemektedir. Benzer durum Gümüşhânevî için de söz konusudur. Örneğin ikisi de 4. hadisin şerhinde İbrahim isminin farklı okunuş vecihlerini de dile getirerek etimolojik olarak incelemektedirler.⁷² 10. hadisin şerhinde de Âdem, Yûsuf, Yahyâ, İsâ, İdrîs, Hârûn ve Mûsâ isimlerini yine bu yönden incelemiştirler.⁷³ 18. hadiste geçen şehâdet, ikâm, îtâ' ve sıyâm kelimelerini de sentaktik yönüyle incelemektedirler.⁷⁴ Bu durum her ikisinde de çokça göze çarpmaktadır. Aynı husus birtakım kelimelerin morfolojik yönden değerlendirilmesi için de geçerlidir.⁷⁵

Rivayetlerde bulunan mecâz, teşbîh ve istiâre gibi semantik hususlara gelince yeri geldikçe yine her ikisi de bunlara temas etmektedir. Ancak Münâvî daha detaylı bilgiler vermektedir. Gümüşhânevî ise bunları ihtisar etmiştir. Bu konuya dair şu örnekleri verebiliriz: _____ 53

a) “Öğle namazını (biraz geciktirerek) soğutun! Zira sıcaklığın şiddeti Cehennemın kaynayıp fokurdamasındandır.” hadisin (nr. 43) şerhinde sıcaklığın şiddetinin Cehennemın kaynayıp fokurdamasından olmasının hakikat değil teşbîh üzere olduğunu her ikisi de beyan etmiştir.⁷⁶

b) “Mescidlere başı açık ya da sarıkla örtülmüş olarak geliniz. Muhakkak bu (ikincisi) Müslümanların sîmasındandır.” hadisinin (nr. 31) şerhinde ise Münâvî

⁶⁸ Gümüşhânevî, *Levâmi' u'l- 'ukûl*, 1/26.

⁶⁹ Örnek olarak bk. Gümüşhânevî, *Levâmi' u'l- 'ukûl*, 1/26; Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî, *es-Sihâh: Tâcü'l-Lüğâ ve Sihâhu'l-Arabîyye*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987), 3/1308.

⁷⁰ Örneğin 20. hadisin şerhinde Gümüşhânevî, Münâvî'nin kendilerinden nakilde bulunduğu Zemahşerî (ö. 538/1144) ve *Sihâh*'ın adını açıkça zikretmeksizin كَمَا فِي اللِّغَاتِ demekle yetinmiştir. Gümüşhânevî, *Levâmi' u'l- 'ukûl*, 1/52; Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/57.

⁷¹ Örnek olarak bk. Gümüşhânevî, *Levâmi' u'l- 'ukûl*, 1/44.

⁷² Gümüşhânevî, *Levâmi' u'l- 'ukûl*, 1/44; Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/44.

⁷³ Gümüşhânevî, *Levâmi' u'l- 'ukûl*, 1/46-47; Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/47.

⁷⁴ Örnek olarak bk. Gümüşhânevî, *Levâmi' u'l- 'ukûl*, 1/51.

⁷⁵ Gümüşhânevî, *Levâmi' u'l- 'ukûl*, 1/55; Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/66.

⁷⁶ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/76; Gümüşhânevî, *Levâmi' u'l- 'ukûl*, 1/62.

rivayetin son tarafının diğer varyantı olan *فإن العمائم تيجان المسلمين* “Zira sarıklar Müslümanların taçlarıdır.” cümlesini zikrederek burada mecâz üzere bir teşbîh olduğunu dile getirmektedir.⁷⁷ Sadece birinci metni kaydettiği halde Gümüşhânevî de bu teşbihe işaret etmektedir.⁷⁸

c) “İlmin âfeti unutmaktır. Onu zâyi etmek ise ehil olmayana anlatmaktır.” hadisinin (nr. 11) şerhinde Münâvî *واضعته* kelimesini ihmâl ya da itlâf/ihlâk diye açıkladıktan sonra ikinci anlamda olduğunda bunun istiâre bil-kinâye olacağını ifade etmektedir.⁷⁹ Gümüşhânevî ise sadece iki anlamı zikretmekle yetinmektedir.⁸⁰

4. Rivayet Farklılıklarına İşaret Etme Yönünden Mukayesesi

Herhangi bir rivayetin farklı varyantları varsa hem Münâvî hem de Gümüşhânevî yer yer bunlara işaret etmektedirler.⁸¹ Ayrıca Gümüşhânevî bazen *Râmûz'da* bir konuyla ilgili rivayeti Süyûtî'nin *el-Câmi'u's-sağîr*'i yerine *el-Câmi'u'l-kebîr*'inden aldığı için şerhte *el-Câmi'u's-sağîr*'deki varyantına işaret etmekle yetinmiştir. Örneğin namaza koşmadan sekînet üzere gelinmesini emreden 30. rivayetin, mescitlere erkeklerin baş açık ve örtülü bir biçimde gelebileceğini ifade eden 31. hadisin ve bereketin büyüklerle beraber olduğunu dile getiren 42. rivayetin şerhinde bu durumu görmek mümkündür.⁸²

Münâvî de bazen rivayetin *el-Câmi'u'l-kebîr*'deki varyantlarına değinmektedir. Örnek verilecek olursa, “Yemeği soğutun..diye başlayan hadisin devamı *el-Câmi'u's-sağîr*'de, *فإن الحار لا بركة فيه* “Zira sıcak olanda hiçbir bereket yoktur.” şeklinde olduğu için o bunu şerhetmiştir. Ancak *el-Câmi'u'l-kebîr*'de yer alan *فإن الطعام الحار غير ذي بركة* ve *فإنه أعظم للبركة* şeklindeki diğer formatlarına da işaret etmiştir.⁸³ Gümüşhânevî ise *Râmûz'da* üçüncüsünü (*فإنه أعظم للبركة*) tercih ettiği için şerhte diğerlerine işaret etmekle yetinmiştir.⁸⁴

⁷⁷ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/67.

⁷⁸ Gümüşhânevî, *Levâmî'u'l-'ukûl*, 1/57.

⁷⁹ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/52.

⁸⁰ Gümüşhânevî, *Levâmî'u'l-'ukûl*, 1/47.

⁸¹ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/70, 71; Gümüşhânevî, *Levâmî'u'l-'ukûl*, 1/58, 59.

⁸² Gümüşhânevî, *Levâmî'u'l-'ukûl*, 1/57, 62.

⁸³ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/77.

⁸⁴ Gümüşhânevî, *Levâmî'u'l-'ukûl*, 1/62.

5. Şerhte Kullanılan Yöntemlerin Mukayesesi

Garıbü'l-hadîs gibi hadis ilimleri içerisinde müstakil bir disiplin olarak addedilmese de temel hadis kaynakları başta olmak üzere muhtelif eserlerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla kaleme alınan şerhler zamanla büyük bir literatür ve gelenek ortaya koymuşlardır. Şârihler şerh yöntemi olarak birçok metotlara başvurmuşlardır. Bunların bir kısmında aralarında benzerlikler olduğu gibi birbirlerinden farklı olan yönleri de bulunmaktadır. Münâvî de şerhinde farklı şerh yöntemleri kullanmıştır. Gümüşhânevî ise genellikle onu takip etmekle birlikte bazı metotlarda ondan farklı davrandığı yerler de bulunmaktadır. Şimdi bu hususta aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar tespit edilip değerlendirilecektir.

5.1. Hadisleri Âyetlerle Şerh Etme

Münâvî gibi Gümüşhânevî de hadislerin daha iyi anlaşılması için ya da istişhâd kabilinden zaman zaman konuyla ilgili âyetlere başvurmuştur.⁸⁵ Örneğin Allah'ın (c.c.) mümin kulunun rızkını ummadığı yerden verdiğini ifade eden 36. hadisin şerhinde her ikisi de istişhâd için şu âyeti zikretmektedirler: "...Her kim Allah'a (c.c.) karşı gelmekten sakınırsa onun için (sıkıntılardan) bir çıkış (yolu) açar ve onu hesap etmediği (ummadığı) yerden rızıklandırır..."⁸⁶ Gümüşhânevî buna ilaveten rivayetin başındaki أی fiilinin anlamını izah ederken muzari sığasıyla yer aldığı şu âyeti de şahit göstermektedir: وَيَأْتِي اللَّهَ إِلَّا أَنْ يَتِمَّ نوره⁸⁷ Dolayısıyla her ikisi de bu yöntemi şerhlerinde bolca kullanmışlardır.

5.2. Hadislerin Âyetlerle Teâruzunu Giderme

Münâvî, Kur'an âyetlerine muarız gibi görünen bazı rivayetleri yorumlayarak teâruzu gidermektedir. Gümüşhânevî bu hususta da onu izlemektedir. Örneğin 30. hadisin şerhinde böyle bir durum söz konusudur. "Sekînet içerisinde namaza gelin, yetiştiğinizi kılın, yetişemediğinizi ise kaza edin!" şeklindeki bu rivayetin, "Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır."⁸⁸ âyetiyle çeliştiği akla gelmektedir. Zira mezkûr rivayette namaza sekînetle gelinmesi; âyette ise namaza koşulması emredilmektedir. Münâvî ve Gümüşhânevî'nin yorumlarına göre bu âyette emredilen sa'yden

⁸⁵ Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-'ukûl*, 1/54 (No: 23), 55 (No: 27); Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/61, 66.

⁸⁶ Talâk, 65/2-3. Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/71.

⁸⁷ Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-'ukûl*, 1/59.

⁸⁸ Cuma, 62/9.

maksat fiziksel anlamda koşarak hızlı gitmek değil bilakis zihinsel olarak namaza yönelmeyi kast etmek ve hemen harekete geçmektir.⁸⁹ Böylece zikredilen hadisle âyet arasında herhangi bir çelişki olmadığı ortaya çıkmaktadır.

5.3. Hadisleri Hadislerle İzah Etme

Bazı rivayetlerin şerhinde Münâvî diğer şârihler gibi konuyla ilgili başka hadisleri kullanmıştır.⁹⁰ Gümüşhânevî de aynı yöntemi uygulamaktadır.⁹¹ Örneğin bid'atından vazgeçinceye kadar bid'atının amelinin Allah (c.c.) tarafından kabul edilmeyeceğini dile getiren 37. hadisin şerhinde bu rivayete anlamca yakın olan bazı rivayetlere yer vermişler ve kabul olunmamasından maksadın daha çok kabul olursa da hoş görülmeyeceği olduğuna işaret etmişlerdir. Ayrıca bu rivayeti destekleyen şu rivayeti de zikretmişlerdir: “Allah (c.c.), bid'at sahibinden namazı, sadakayı, hacı, umreyi, cihadı, farzı ve nafileyi kabul etmez. O kişi hamurdan kılın çıktığı gibi dinden çıkar.”⁹²

*el-Câmi'ü'l-kebîr'*den aldığı hadislerden olduğu için *Feyzü'l-kadîr'*de şerh edilmeyen 28. hadisin şerhinde de Gümüşhânevî'nin bu yöneme başvurduğu görülmektedir. İlgili rivayete göre sahâbeden evlenmek isteyen birine Hz. Peygamber (s.a.v.), “Falan kişiye var, onların genç kızına bak! Zira kuşkusuz bu aranızdaki sevgi için daha sağlam olandır. Eğer ona razı olursan seni onunla evlendiririm.” buyurmuştur. Gümüşhânevî rivayetteki bakışın hıtbe (kız isteme) ve evlilik öncesi, ancak evliliğe azmetme sonrası olduğunu ifade etmiş ve birinci yorumunu (bakışın kız isteme ve evlilik öncesi olduğunu) Tirmizî'nin naklettiği Muğîre hadisiyle desteklemiştir. Şöyle ki, o bir kadınla (görmeden) evlenmeyi isteyince Hz. Peygamber (s.a.v.), “Ona bak! Zira şüphesiz bu aranızdaki sevginin devam etmesi için daha uygundur.” buyurmuştur.⁹³ Bakışın azimden sonra olması gerektiğine dair ikinci yorumunu da Ebû Dâvûd'un Câbir b. Abdullah'tan rivayet ettiği şu hadise dayandırmaktadır: “Sizden biri bir kadınla evlenmeye azmettiği zaman eğer onunla evlenmeye kendisini sevk eden şeye bakmaya güç yetirirse (bunu) yapsın!”⁹⁴

⁸⁹ Gümüşhânevî, *Levâmî'ü'l-'ukûl*, 1/56-57; Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/294. Gerçi Münâvî aynı hadisi değil de *el-Câmi'ü's-sağîr'*de zikredilen benzerinin (370. Hadis) şerhinde bu yorumları dile getirmektedir Gümüşhânevî'nin kaydettiği bu rivayet ise *el-Câmi'ü'l-kebîr'*den alınanlardır.

⁹⁰ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/63 (No: 26).

⁹¹ Gümüşhânevî, *Levâmî'ü'l-'ukûl*, 1/54 (No: 24).

⁹² Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/72; Gümüşhânevî, *Levâmî'ü'l-'ukûl*, 1/59-60.

⁹³ Tirmizî, “Nikâh”, 17 (No. 1087).

⁹⁴ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 17 (No. 2082).

5.4. Hadislerin Hadislerle Teâruzunu Giderme

Her iki şârih de bazı hadislerin şerhinde başka hadislerle muâriz gibi göründüklerinin farkında oldukları için bu tür rivayetlerin arasındaki teâruzunu gidermeye çalışmışlardır. Örneğin “Allah (c.c.) belanın mümin kulunun bedenine musallat olmasına müsaade etmez.” şeklindeki 38. hadisin şerhinde bunun, “Allah (c.c.) bir kulunu sevdiği zaman ona bela verir/onu sınırar.” hadisine ters düşmediğini söylemişlerdir. Zira onlara göre rivayette kastedilen, kalıcı bir şekilde belanın mümin kulunun bedenine musallat olamayacağıdır. Bunun dışında farklı yorumlar da dile getirmişlerdir.⁹⁵ Ancak bunların hiçbiri tutarlı gözükmemektedir. Üstelik Münâvî, ilk rivayetin râvilerden Kâsım b. İbrâhîm el-Malaî için, “Yalancı ve tuhaf-batıl rivayetleri olan birisidir.” değerlendirmesini yaptığı halde iki şârihin sahih olmayan bu rivayetin diğer rivayetle teâruzunu gidermeye çalışmaları doğrusu dikkat çekicidir.⁹⁶

5.5. Hadisleri Sahâbe ve Tâbiîn Sözleriyle Açıklama

Münâvî zaman zaman hadislerin şerhinde sahâbe ve tâbiîn sözlerine de yer vermiştir. Gümüşhânevî de aynı metodu uygulamakla beraber bazen yine ihtisar düşüncesiyle Münâvî'nin zikrettiklerinin hepsini iktibas etmemektedir. Örneğin 26. hadisin şerhinde Münâvî, Beyhakî'den (ö. 458/1066) naklen İbn Mes'ûd'un, “Kim insanların kendisine inşafı olmasını isterse onlara kendisine yapılmasını hoşlandığı şeyleri yapsın!” sözü ile Hasan-ı Basrî'den (ö. 110/728) rivayet edilen, “Hz. Mûsâ (a.s.) Rabbinden her hayrın başı olan bir tutumu kendisine öğretmesini isteyince ona, ‘Seninle arkadaşlık yapılmasını istediğin şekilde insanlarla arkadaş ol!’ buyurmuştur.” eseri istişhâd kabîlinden zikretmektedir. Gümüşhânevî bunlardan sadece ikincisini Hasan el-Basrî'ye atıf yapmaksızın, “Beyhakî'nin kaydettiği bir rivayette şöyle anlatılmaktadır...” diyerek aktarmıştır.⁹⁷

5.6. Hadislerin Şerhinde Âlimlerin Görüşlerine Yer Verme

Klasik hadis şerh metodlarından biri de hiç şüphesiz hadislerin yorumunda âlimler tarafından ileri sürülen farklı görüşlere yer verilmesidir. Münâvî gibi Gümüşhânevî de birçok rivayetin şerhinde bu metodu uygulamışlardır. Örneğin Cuma günündeki duaya icabet saatini aramayı

⁹⁵ Münâvî, *Feyzû'l-kadîr*, 1/73; Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-'ukûl*, 1/60.

⁹⁶ Ayrıca Elbânî diğer rivayetin de zayıf olduğunu söylemiştir. Ebû Abdîrrahmân Muhammed Nâsiruddîn b. el-Hâcc Nûh b. Necâtî el-Elbânî, *Da'ifü'l-Câmi'i's-sağîr ve ziyâdâtihî* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, ts.), 1/43.

⁹⁷ Münâvî, *Feyzû'l-kadîr*, 1/65; Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-'ukûl*, 1/55.

emreden 39. hadisin şerhinde Münâvî bu saatin hangi zaman dilimi olduğuna dair kırk bir görüş zikretmiştir. Ancak sonunda Nevevî'nin tasvib ettiği yirmi dördüncü görüşü yani imamın minbere oturuşu ile namazın bitişi arası olduğunu tercih ettiğine işaret etmiştir.⁹⁸

Gümüşhânevî ise *Râmûz'*da rivayetin *el-Câmi'ü'l-kebîr'*deki varyantını aldığı için şerhinde Münâvî'den değil de Kastallânî'den yararlanarak bu konuda var olan görüşlerden daha azına işaret etmekle yetinmiştir. Ayrıca bu vaktin tespiti noktasında Ebû Hüreyre ile Abdullah b. Selâm arasında geçen tartışmaya değinmiştir. Fakat sonuç olarak bu konudaki bazı rivayetlere de dayanarak o da Nevevî'nin tasvib ettiği görüşü tercih etmiştir. Ancak dikkat çeken husus şudur: Şerhini yaptığı rivayetin son tarafında bu saatin, ikinci namazı ile güneşin batışı arasında olduğu *إلى غيبوبة الشمس ما بين صلاة العصر إلى غيبوبة الشمس* lafzıyla ifade edilmiştir. Ancak bununla ilgili herhangi bir değerlendirme yapmamıştır.⁹⁹

Kastallânî'nin şerhini yaptığı rivayet ise Buhârî'nin *Sahîh'*inde geçen فيه ساعة لا يُؤاَفِّقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي يَسْأَلُ اللَّهَ تَعَالَى شَيْئًا إِلَّا أَغْطَاهُ إِثْمًا hadisidir.¹⁰⁰ Görüldüğü gibi bu rivayette mezkûr vaktin gün içerisindeki yeriyle ilgili hiçbir tayin ve tahsis ifadesi bulunmamaktadır. Sadece kişinin namazda iken bu vakte denk gelip dua etmesi durumunda talebine icabet olunacağı ifade edilmektedir.¹⁰¹ Dolayısıyla Gümüşhânevî'nin *Râmûz'*a aldığı ve şerh etmeye çalıştığı rivayeti fazla dikkate almadığı göze çarpmaktadır.

5.7. Hadislerin Şerhinde Şiirleri Kullanma

Münâvî bazı rivayetlerin şerhinde şiirlerden de yararlanmıştır. Ancak Gümüşhânevî bu şiirleri kimi zaman ihtisar düşüncesiyle hazfetmiştir.¹⁰² Örneğin Allah (c.c.) katında derece bakımından kişiyi yücelten hususlardan birinin kendisine kaba davranana yumuşak davranması; bir diğerinin de vermeyene vermesi olduğunu ifade eden 41. hadisin şerhinde Münâvî جهل fiilinin على edatıyla kullanıldığında kaba-saba davranmak anlamına geldiğini teyit için istişhâd kabilinden, فنجهل فوق جهل الجاهلينا. . . "Dikkat! Sakın kimse bize karşı kabaca davranmasın! Aksi halde biz de kabaların

⁹⁸ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 2/157.

⁹⁹ Gümüşhânevî, *Levâmî'ü'l-'ukûl*, 1/60.

¹⁰⁰ Buhârî, "Cuma", 38 (No. 935).

¹⁰¹ Kastallânî, *İrşâdû's-sârî*, 2/190.

¹⁰² Örnek olarak 22., 25. ve 26. hadisin şerhinde bu durum göze çarpmaktadır. Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/60, 63, 65; Gümüşhânevî, *Levâmî'ü'l-'ukûl*, 1/53, 54.

kabalığının üstünde bir kabalık ederiz.” beytini zikretmektedir.¹⁰³ Ancak Gümüşhânevî ihtisar amacıyla bu fiilin sadece lügavî anlamına değinmekle yetinmektedir.¹⁰⁴

5.8. Hadislerin Şerhinde Kıssalarla İstişhâd

Münâvî'nin birçok rivayetin şerhinde birtakım hikayelere başvurduğu görülmektedir. Ancak Gümüşhânevî çoğunlukla bunları da ihtisar amacıyla şerhine almamıştır.¹⁰⁵ Örneğin, “Münâfiğin alameti üçtür. Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verdiği zaman cayar ve emanet edildiği (kendisine güvenildiği) zaman hıyanet eder.” şeklindeki 22. hadisin şerhinde Münâvî, bu rivayette nifaktan itikadî değil de amelî nifakın kastedildiğini söyledikten sonra bir kıssa ile istişhâd etmektedir.

Anlatıldığına göre Basralı bir adam hacca gitti. Orada birgün Atâ b. Ebû Rebâh'ın (ö. 114/732) meclisinde bulundu. Atâ'ya Hasan-ı Basrî'den, “Kimde bu üç nifak hasleti bulunursa ben ona münafık demekten çekinmem!” sözünü işittiğini söyledi. Atâ bu söze şöyle karşılık verdi: “Hasan-ı Basrî'nin yanına döndüğün zaman ona de ki; ‘Atâ sana selam söylüyor ve sana, ‘Pekâla! Yusuf'un kardeşleri hakkında ne dersin? Çünkü onlar konuştular, yalan söylediler; söz verdiler, caydılar ve güvenildiler, _____ 59 ancak hıyanet ettiler. O halde münafık mı oldular?’ diyor.” Adam Atâ'nın dediğini yapınca Hasan-ı Basrî buna çok sevindi ve “Allah (c.c.) onu hayırla mükâfatlandırın!” diye dua etti. Ardından çevresindekilere, “Benden bir söz işittiğiniz zaman kardeşinizin yaptığı gibi yapın ve dediğimi âlimlere arz edin. Doğru olanı güzel olduğu için alın! Böyle olmayanı ise bana haber verin!”¹⁰⁶ Görüldüğü gibi Münâvî rivayette zikredilen nifakın amelî nifak olduğunu çok anlamlı bir kıssa ile desteklemektedir. Fakat Gümüşhânevî muhtemelen şerhi uzatmamak için bu kıssaya yer vermemiştir.¹⁰⁷

5.9. Hadisleri Temsillerle İzah Etme

Münâvî bazı hadisleri şerh ederken de daha iyi anlaşılmasını sağlamak için birtakım temsillere başvurmaktadır. Örneğin münafıklarla müminlerin arasını ayıran alametlerden birinin yatsı ve sabah namazlarına katılıp katılmamak olduğunu ifade eden hadisin şerhinde “ألا ترى Görmez misin?!” diye başlayarak üç temsil vermektedir. Birincisi; balı kovandan

¹⁰³ Münâvî, *Fezû'l-kadîr*, 1/73.

¹⁰⁴ Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-'ukûl*, 1/61.

¹⁰⁵ Münâvî, *Fezû'l-kadîr*, 1/63, 112, 113, 174, 307, 354, 359.

¹⁰⁶ Münâvî, *Fezû'l-kadîr*, 1/63.

¹⁰⁷ Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-'ukûl*, 1/53.

toplayıp alan kişinin tadını düşündüğü için arının kendisini sokmasına aldırış etmemesidir. İkincisi; işçinin gün boyunca ağır yüklerle beraber uzun merdiveni çıkmayı, alacağı ücreti aklına getirerek önemsememesidir. Üçüncüsü; çiftçinin sonunda hasat elde edeceğini düşünerek yıl boyu sıcaklık, soğukluk ve yorgunluk demeden çalışmasıdır. İhlaslı mümin de mükâfatını düşünerek bu namazların meşakkatine göğüs gerer ve zorluğa aldırış etmez.¹⁰⁸ Gümüşhânevî ise yine ihtisar gayesiyle bu tür temsillere de pek yer vermemiştir.

6. Metin Tenkidi Yönünden Mukayesesi

Gümüşhânevî, “Size dört şeyi emrediyorum ve sizi dört şeyden nehyediyorum..” diye başlayan 18. hadisin şerhinde Gümüşhânevî bu rivayeti metin tenkidine tabi tutmuştur. Şöyle ki ona göre hac ibadeti şayet hicretin dokuzuncu senesinde farz kılınmışsa bu durumda fetih yılında (hicrî 8.) Hz. Peygamber’e (s.a.v.) geldikleri bilinen Abdükays heyetine şehadet, namaz ve oruc bildirilmesine rağmen haccın farzından bahdesilmemesi doğaldır. Ancak kimilerinin dediği gibi hac hicretin beşinci yılında farz kılındı ise o zaman haccın rivayette zikredilmemesi râvinin gafletinden sayılmalıdır.¹⁰⁹ Münâvî'nin ise rivayetle ilgili buna benzer bir değerlendirmesi bulunmamaktadır. Tabii ki onun da metin tenkidine tabi tuttuğu başka rivayetler bulunmaktadır.

7. Sened Tenkidi Yönünden Mukayesesi

Gümüşhânevî, *Râmûz'a* aldığı hadislerin¹¹⁰ senedlerini hazfettiği için şerhinde de râvileri cerh-ta'dîl açısından tek tek ele alıp değerlendirmemiştir. Genel olarak sadece sahâbî ya da tâbî râvilerini zikrettiğinden ötürü bazen şerhte onlarla ilgili kısa biyografik bilgiler vermiştir. Örneğin 4. hadisin şerhinde İbn Abbâs'ın menâkıbına dair birkaç cümle söylemiş;¹¹¹ 10. hadisin şerhinde de 'Ameş'le ilgili bir iki kelime bilgisi vermiştir.¹¹² Aynı durum Münâvî'nin şerhinde de söz konusudur.¹¹³ Dolayısıyla Gümüşhânevî'nin bu hususta da onu takip ettiğini söylemek mümkündür. Ancak Münâvî birçok

¹⁰⁸ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/63 (No: 26). Başka örnekler için bk. Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/105, 171, 177, 241, 355, 386.

¹⁰⁹ Gümüşhânevî, *Levâmî'ü'l-'ukûl*, 1/51.

¹¹⁰ Ali Kuzudişli, “Ramûzû'l-Ehâdis ve Nevâdir Hadislerin Dayanılmaz Çekiciliği”, *I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevî Sempozyumu*, ed. İhsan Günaydın vd. (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2013), 513-520.

¹¹¹ Gümüşhânevî, *Levâmî'ü'l-'ukûl*, 1/44.

¹¹² Gümüşhânevî, *Levâmî'ü'l-'ukûl*, 1/47.

¹¹³ Örnek olarak bk. Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/43.

hadisin zayıf olmasının sebebini belirtirken senedlerinde yer alan kimi problemlı râvılerin cerh ve ta'dıl açısından durumlarını da münekkıdlerin görüşlerini naklederek açıklamaktadır.¹¹⁴ Gümüşhânevî ise bazen bu tür râvi değerlendirmelerine kısaca yer vermektedir.¹¹⁵

Gümüşhânevî ayrıca *Râmûz*'da tek bir sahâbîden naklettiği bazı rivayetlerin aslında başka sahâbîler tarafından da rivayet edildiğini belirtmektedir. Ancak bu bilgilerin kaynaklarını göstermediğinden, iddialarının doğruluğunu teyit etmek mümkün olamamaktadır. Örneğın *el-Câmi'u'l-kebîr*'de Süyûtî'nin yaptığı gibi Abdullah b. Ömer'den naklettiği cennete son girecek kişiyile ilgili rivayetin Abdullah b. Amr'dan ve Ukaylî'nin (ö. 322/934) tahriciyle Enes'ten de rivayet edildiğini söylemektedir.¹¹⁶ Bununla birlikte araştırmalarımıza göre bu rivayet farklı muhaddisler tarafından Süyûtî'nin de zikrettiği gibi sadece İbn Ömer kanalıyla rivayet edilmiştir. Ukaylî'nin *ed-Du'afâü'l-kebîr*'inde de bu rivayet yer almamaktadır. Bu durumda Gümüşhânevî'nin elinde başka kaynakların bulunduğuy ihtimali geri kalmaktadır. Bazen de aynı hadisi metninde takdim ve tehir gibi bazı tasarruflarla başka muhaddislerin de rivayet ettiğini söyleyerek mütâbî' ve şâhid rivayetlere işaret etmektedir.¹¹⁷ Aynı durum Münâvî için de söz konusudur.¹¹⁸

8. Sıhhat Değerlendirmesi Açısından Mukayesesi

Gümüşhânevî, yer yer hadislerin sıhhatiyle ilgili bazı değerlendirmeler yapmaktadır. Ancak bazen bir rivayetin sıhhati hakkında râvileri üzerinden değil de hadisi kitabında kaydeden müellifin güvenilirliğine binâen onun sahih olduğuna işaret etmektedir. Örneğın insanın dışındaki diğer canlıların ecellerine dair Ebü's-Şeyh el-İsfahânî'nin (ö. 369/979) *el-Azame* adlı eserinden naklettiği hadisin¹¹⁹ mevzû olduğunu söyleyen İbnü'l-Cevzî'ye (ö.597/1201)¹²⁰ itirazın, "Ukaylî (ö. 322/934), onu sahih olarak rivayet ettikten sonra İbnü'l-Cevzî onun mevzû olduğunu söylemiştir. Oysa muhaddisler: 'İbnü'l-Cevzî'nin uydurma; Hâkim'in de (ö. 405/1014) ref hükmüne itibar yoktur diye

¹¹⁴ Örnek olarak bk. Münâvî, *Feyzû'l-kadîr*, 1/66, 79, 105.

¹¹⁵ Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-ukûl*, 1/59.

¹¹⁶ Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-ukûl*, 1/46.

¹¹⁷ Örnek olarak bk. Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-ukûl*, 1/48.

¹¹⁸ Örnek olarak bk. Münâvî, *Feyzû'l-kadîr*, 1/49.

¹¹⁹ Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân Ebü's-Şeyh el-Ensârî el-İsfahânî, *el-Azame*, thk. Rızâullah b. İdris el-Mübârekfûrî (Riyad: Dâru'l-Âsime, 1408), 5/1735.

¹²⁰ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî el-Bağdâdî, *el-Mevzû'ât*, thk. Abdurrahmân Muhammed Osman (Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1386/1966), 3/222.

söylemişlerdir." demektedir.¹²¹

Gümüşhânevî'nin Ukaylî'ye atıfta bulunduğu kısım sorunludur. Zira Ukaylî bu rivayeti sahih olarak değil, tam tersine, senedindeki el-Velîd b. Mûsâ ed-Dimaşkî'nin rivayet ettiği batıl hadislere örnek olarak zikretmiştir.¹²² Gümüşhânevî, muhtemelen Ebü'ş-Şeyh'in kendisinin Ukaylî tarafından sika görülmesinden¹²³ istidlâlle rivayetin sıhhatine işaret etmektedir. Ayrıca muhaddislerin İbnü'l-Cevzî'yle ilgili genel kanaatini zikretmesi de onun bu tür bir tashih yöntemi takip ettiğini göstermektedir.

Görüldüğü gibi Gümüşhânevî, özellikle diğer muhaddisler tarafından mevzû ya da zayıf olduğu dile getirilen rivayetler hakkında kendi tercihini kısaca dile getirmektedir. Münâvî ise bu hususta çoğunlukla hadis âlimlerinin görüşlerini zikretmekle yetinmektedir. Kendisi ise çoğu kez kesin bir kanaat belirtmemektedir. Örneğin bu durum her ayın son Çarşamba gününün uğursuzluğunu ifade eden rivayetin şerhinde göze çarpmaktadır. Zira Gümüşhânevî, kısaca “ل (zayıf)” diyerek bu rivayetle ilgili bir tercihte bulunmuştur.¹²⁴ Münâvî ise detay vererek râvilerinden Seleme b. es-Salt'ın Ebû Hâtim'e (ö. 277/890) göre metrûk olduğunu; İbnü'l-Cevzî'ye göre rivayetin mevzû' olduğunu, Süyûtî'nin *el-Câmi'ü'l-kebîr*'de aldığı halde hakkında herhangi bir değerlendirme yapmadığını,¹²⁵ İbn Receb'e (ö. 795/1393) göre rivayetin sahih olmadığını, Sehâvî'ye (ö. 902/1497) göre tüm tariklerinin vâhî (aşırı zayıf) olduğunu ve Taberânî'nin (ö. 360/971) zayıf bir senedle benzerini rivayet ettiğini söylemekle iktifa etmiştir.¹²⁶

Bununla birlikte Münâvî bazı rivayetler için, “İsnâdı zayıf olsa da metni sahihtir.” değerlendirmesinde bulunmuştur. Kimi peygamberlerin göklerdeki makamını bildiren rivayet böyledir.¹²⁷ Gümüşhânevî ise bu

¹²¹ Gümüşhânevî, *Levâmi'ü'l-'ukûl*, 1/43.

¹²² Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-Ukaylî, *ed-Du'afâü'l-kebîr*, thk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî (Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1404/1984), 4/321.

¹²³ Bu durumda بعد ما رواه العقيلي في مراتب الصحة fiiline muttasıl olan zamirin mezkûr hadise değil Ebü'ş-Şeyh'in kendisine râci olduğu anlaşılmalıdır. Ancak Ukaylî'nin onun hakkında böyle bir değerlendirme yaptığına tarafımızca muttali olunamamıştır. Bununla birlikte başka münekkidler onun sika bir hadis hafızı olduğunu ifade etmişlerdir. Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mîzân*, (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002), 9/96.

¹²⁴ Gümüşhânevî, *Levâmi'ü'l-'ukûl*, 1/45.

¹²⁵ Süyûtî, *el-Câmi'ü'l-kebîr*, 1/51.

¹²⁶ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/45.

¹²⁷ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/47.

rivayetin sıhhat durumuna ilişkin herhangi bir yorum yapmamıştır.¹²⁸ Birçok hadisin sıhhat durumuyla ilgili de o, Münâvî gibi muhaddislerin görüşlerini nakletmekle iktifa etmektedir.¹²⁹ Şu da var ki, Münâvî bazı hadisler için özgün sıhhat değerlendirmesi yapmaktadır. “Faiz yiyen..diye başlayan hadisle¹³⁰ ilgili “Sonuç olarak biri sahih diğeri ise zayıf olan iki isnâdla rivayet edilmiştir. Dolayısıyla metni sahihtir.” ifadesi buna örnek olarak zikredilebilir.¹³¹

Gümüşhânevî'nin bazen de manasının sahih olmasından yola çıkarak hadisin sıhhatiyle ilgili bir tercihte bulunduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Münâvî, “Kur'an ehlî, Allah'ın (c.c.) ehli dir.”hadisinin batıl bir haber veya mevzû bir rivayet olduğunu naklederken¹³² Gümüşhânevî “زایف (zayıf)” olduğunu ifade etmiştir.¹³³

Münâvî ayrıca birçok hadisin sıhhat durumuyla ilgili Süyûtî'ye itiraz etmektedir.¹³⁴ Gümüşhânevî ise bu tür ihtilaflarda kimi zaman tercihini ortaya koymaktadır. Örneğin, “Kadınlara kendileri(nin evliliği) hakkında danışın...” diye başlayan 20. hadisin Süyûtî'nin koyduğu rumuza göre hasen olup sahih derecesine ulaşmadığını ifade etmesinin ardından Münâvî, “Halbuki böyle değil! Zira Heysemî (ö. 807/1405), rivayeti Taberânî'ye nisbet ettikten sonra ricâlinin sika olduğunu söylemiş ve buna kesin hükmetmiştir.” diyerek itirazda bulunmaktadır.¹³⁵ Gümüşhânevî ise, “Bu hasen hadistir. Heysemî ricâlinin sika olduğunu söylemiştir.” diyerek ricâli sika olsa da tamamının sahihin ricâli seviyesinde olmadığını îmâ ederek Süyûtî'nin görüşünü benimsediğini açıkça dile getirmektedir.¹³⁶ Tabii bazı hadislerin sıhhatiyle ilgili her ikisi de Süyûtî'nin görüşünü benimsemektedirler.¹³⁷

Son olarak Gümüşhânevî'ye has bazı hadis terimleri üzerinde durmak istiyoruz. Onun hadislerin sıhhat durumuyla ilgili kullandığı terimlerden

¹²⁸ bk. Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-'ukûl*, 1/47.

¹²⁹ Örnek olarak bk. Münâvî, *Fezû'l-kadîr*, 1/49.

¹³⁰ Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-'ukûl*, 1/49.

¹³¹ Münâvî, *Fezû'l-kadîr*, 1/53.

¹³² Münâvî, *Fezû'l-kadîr*, 1/56.

¹³³ Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-'ukûl*, 1/50.

¹³⁴ Bu itirazlarla ilgili detaylı bilgi için bk. Nasseruddin Mazhari, *Münâvî'nin Süyûtî'ye İtirazları (Fezû'l-kadîr'in Birinci Cildi Özelinde)*, (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 19-85.

¹³⁵ Münâvî, *Fezû'l-kadîr*, 1/57.

¹³⁶ Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-'ukûl*, 1/52.

¹³⁷ Örneğin bk. Münâvî, *Fezû'l-kadîr*, 1/61; Gümüşhânevî, *Levâmi'u'l-'ukûl*, 1/54.

lâhin (لاحن) kavramının¹³⁸ yanı sıra “هذا من أصح الحديث” ifadesi dikkat çekmektedir. Bazı rivayetlerin peşinde bu ifadeyi kullanılmaktadır.¹³⁹ Bu her ne kadar *lâhin* gibi yeni bir ıstılah olmasa da hadis ehline fazla kullanılmayan bir ifadedir. Nitekim onlar bir konuda vârid olan hadisler arasından bazıları hakkında “أصح الأحاديث” kavramını kullansalar da bununla daha çok konuyla ilgili hadisler içerisinden en sahih olanına işaret etmektedirler. Diğer bir ifadeyle “Bu baktaki hadislerin en sahihi” gibi ifadelerle kast edilen, “Zayıf hadisler içinde durumu en iyi olanı”dır.¹⁴⁰ Bazen de Buhârî ve Müslim'in¹⁴¹ ya da Medine ehlinin¹⁴² hadisleri gibi birtakım hadis grupları için mücmel bir şekilde mezkûr tabir zikredilir. Gümüşhânevî ise bununla genel olarak hadisler arasında ilgili rivayetin en sahih olanlarından yahut durumu en iyi olanlardan olduğunu dile getirmektedir. Muayyen hadisler için bu manada bir kullanıma muhaddisler nadiren başvurmuşlardır.¹⁴³ Münâvî'nin şerhinde “هذا من أصح الحديث” ifadesine yer vermediği tespit edilmiştir.

Sonuç

Hadis alanında hem *Râmûzü'l-ehâdis* adıyla bir metin telif etmesi hem de şerhini bizzat kendisinin *Levâmi'ü'l-'ukûl* ismiyle yapması Gümüşhânevî'nin müellif vasfıyla birlikte şârih ünvanını elde etmesine vesile olmuştur. Ancak âlimlerin birçoğu gibi o da seleflerinin açtığı yoldan giderek şerhinde bazı ilim adamlarını örnek almıştır. Nitekim araştırmalarımıza göre hem içerik hem de yöntem olarak birincisinin telifinde velûd yazarlardan biri olan Süyûtî'yi ve *el-Câmi'ü's-sağîr* adlı eserini; ikincisinin yazımında ise kendisi gibi mutasavvıf olan Münâvî'yi ve *Feyzü'l-kadîr* diye ünlü şerhini esas almıştır. Bununla birlikte her yetkin ilim adamı gibi onlardan ayrışıp kendine

¹³⁸ Gümüşhânevî'nin özgün olarak ortaya koyduğu bu kavram hakkında detaylı bilgi için bk. Macit Demirer, “Farklı Bir Hadis Kavramı: Lâhin –letâifü'l-Hikem Örneği”, *Dergiabant: AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (Bahar 2015), 32-49.

¹³⁹ Gümüşhânevî, *Levâmi'ü'l-'ukûl*, 1/53.

¹⁴⁰ Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Hattâbî el-Büstî, *Me'âlimü's-sünen* (Halep: el-Matba'atü'l-İlmiyye, 1351/1932), 1/100.

¹⁴¹ Ebü'l-Hasan Nûruddîn Ali b. (Sultân) Muhammed el-Molla el-Kârî el-Herevî, *Şerhu Nühbeti'l-fiker fi mustalahât-i ehli'l-eser*, thk. Abdulfetâh Ebû Çudde (Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts.), 287.

¹⁴² Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevâvî*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî (Riyad: Dâru Taybe, ts.), 1/90.

¹⁴³ Örneğin meşhur niyet hadisiyle ilgili böyle bir kullanım tespit edilmiştir. bk. Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Ali b. Ömer el-Kazvînî, *Meşihatü'l-Kazvînî*, thk. Âmir Hasan Sabrî (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1426/2005), 1/94. En sahih isnad ve en sahih hadis tabiriyle ilgili daha detaylı bilgi için bk. Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *en-Nüket alâ kitâb-i İbni's-Salâh*, thk. Rabî' b. Hâdî Umeyr el-Medhalî (Medine: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1404/1984), 1/247.

özgün yönlerinin de bulunduğu tespit edilen başlıca husustur.

Bu araştırmada *Levâmi'u'l-'ukûl* ile *Feyzü'l-kadîr* ilk 50 rivayetin şerhi çerçevesinde mukayese edilmiştir. Örneklem olarak seçilen bu 50 rivayetin içerdiği konular birbirinden farklı ve bağımsızdır. Zira *Râmûz* daha önce de ifade edildiği gibi konularına göre değil alfabetik sistemle tasnif edilmiştir. 50 rivayetin tamamı, “elif/hemze” ile başlamaktadır. Bu rivayetlerin şerhinde Gümüşhânevî'nin % 80-90 civarında Münâvî'den etkilendiği görülmüştür. Çoğunda iktibas, az bir kısmında ise özgünlük göze çarpmaktadır. Üstelik sadece 50 rivayet değil *Levâmi'u'l-'ukûl*, genel olarak incelendiğinde *Feyzü'l-kadîr*'in muhtasarı görünümü arz etmektedir. Bu nedenle ilk 50 rivayetin şerhi üzerinden karşılaştırma yapmanın yeterli olacağı düşünüülerek bu araştırma yapılmıştır. Dolayısıyla burada araştırma boyunca tespit edilen aralarındaki benzerliklerden daha ziyade Gümüşhânevî'nin özgün tarafları kısaca ifade edilecektir.

Münâvî, gayr-i memzûç (metinle bütünleşmeyen) şerh metodunu; Gümüşhânevî ise yarı mezcî (metinle bütünleşen) yarı da gayr-i mezcî (metinle bütünleşmeyen) şerh yöntemini benimseyerek her iki yöntemi mezcetmiştir. Münâvî kısa bir dîbâceyle yetinmişken Gümüşhânevî hadis ilmiyle ilgili temel konulara değindiği yaklaşık 22 sayfalık uzun bir mukaddime kaleme almıştır. Ancak çoğunluğu Kastallânî'nin Buhârî şerhi olan *İrşâdü's-sârî*'den; az bir kısmı da Nevevî'nin Müslim şerhinden iktibas edilmiştir.

Rivayetlerin şerhine başladıktan sonra Gümüşhânevî'nin *el-Câmi'u's-sağîr*'de bulunmayıp *Râmûz*'da zikrettiği rivayetlerin şerhinde Münâvî'den büyük oranda ayrıştığı tespit edilmiştir. Ortak rivayetlerin şerhinde ise daha çok taktî' tarzında bir iktibas ve ihtisar yaptığı için yer yer müntensih ya da baskı hatası da olması muhtemel bazı problemler ortaya çıkmıştır. Araştırmada bu durumu ortaya çıkaran bazı örnekler gösterilmiştir. Dolayısıyla baştan aşağı incelenerek bu tür hatalar tespit edilip düzeltildikten sonra eserin yeniden basılmasının ya da müellif nüshasının bulunarak tahkikli neşredilmesinin kendisinden daha çok yararlanılmasına vesile olacağı düşünülmektedir.

Gümüşhânevî'nin, sünenlerin genel olarak müsnedlerden rütbece daha üstün olduğu gibi, yer yer farklı ilmî tartışmalara girerek Münâvî'nin değinmediği kendine özgün birtakım görüşler de ileri sürdüğü tespit edilmiştir. Ayrıca kendine has bazı metin tenkitlerinin olduğu göze çarpmıştır. Bazen de Münâvî'den farklı olarak bir rivayetin sıhhati hakkında râvileri üzerinden değil de hadisi kitabında kaydeden müelliflerin

güvenilirliği üzerinden değerlendirmeler yapmıştır. Mevzû ya da zayıf olduğu kimi muhaddisler tarafından dile getirilen bazı rivayetler hakkında da kendi tercihini kısaca dile getirmiştir. Gümüşhânevî'nin bazen de manasının sahih olmasından yola çıkarak hadisin sıhhatiyle ilgili bir tercihte bulunduğu görülmüştür.

Münâvî şerhinde birçok hadisin sıhhat durumuyla ilgili Süyûtî'ye itiraz etmektedir. Gümüşhânevî ise bu tür ihtilaflarda nadiren tercihini ortaya koymuştur. Ayrıca Gümüşhânevî'nin hem Münâvî'den hem de diğer hadisçilerden bağımsız olarak kendine has bazı terimlerinin ve farklı kullanımlarının olduğu tespit edilmiştir. *Lâhin* terimi ile هذا من أصح الحديث ifadesi bunlardandır. Gümüşhânevî'nin hadislerle ilgili tüm eserleri dikkatli ve detaylı bir şekilde incelendiği takdirde buna benzer başka kavramların tespit edilmesi imkân dahilindedir. Bu da onun hadis ilmindeki yerine işaret eden önemli hususlardan biri olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Aydoğdu, Rukiye. 19. Yy. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf-Hadis İlişkisi –Ahmed Ziyâeddin Gümüştanevî Özelinde-*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyin b. Mesûd b. Muhammed b. el-Ferrâ. *Mesâbihu's-sünne*. thk. Yusuf Abdurrahmân el-Mer'aşlı v.dğr. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1. Basım, 1407/1987.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Fârâbî. *es-Sihâh: Tâcü'l-lüğa ve sıhâhu'l-arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1407/1987.
- Demirer, Macit. *Hadis İlimleri Açısından Ahmed Ziyâüddin Gümüştanevî (V. 1311-1893) ve Levâmiu'l-ukûl Adlı Eseri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Demirer, Macit. "Farklı Bir Hadis Kavramı: Lâhin –letâifü'l-Hikem Örneği". *Dergiabant: AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (Bahar 2015), 32-49.
- Ebü's-Şeyh, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân el-Ensârî el-İsfahanî. *el-Azame*. thk. Rızâullah b. İdris el-Mübârekfûrî. 5 67 Cilt. Riyad: Dâru'l-Âsime, 1. Basım, 1408.
- Elbânî, Ebû Abdurrahmân Muhammed Nâsiruddîn b. el-Hâcc Nûh b. Necâtî. *Da'îfü'l-Câmi'i's-sağîr ve ziyâdâtihî*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, ts.
- Fevzi, Mustafa b. Nû'mân. *Hediyetü'l-hâlidîn fî menâkıbı kutbi'l-Ârifin Ahmed Ziyâüddin el-Gümüştanevî*. İstanbul: b.y., 1313.
- Gümüştanevî, Ahmed Ziyâüddin. *Levâmi'u'l-ukûl şerhu Râmûzü'l-ehâdis*. 5 Cilt. İstanbul: Dersaadet Kitabevi, ts.
- Gümüştanevî, Ahmed Ziyâüddin. *Râmûzü'l-ehâdis*. thk. Abdülhafız Beyzûn. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1441/2020.
- Gündüz, İrfan. *Gümüştanevî Ahmed Ziyâeddin, Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı ve Hâlidîyye Tarikatı*. İstanbul: Seha Yay., 1983.
- Hasan Yenibaş, "Tasavvuf-Hadis İlişkisi Bağlamında Ahmed Ziyâüddin Gümüştanevî ve Râmûzü'l-Ehâdis Adlı Eseri". *Ekev Akademi Dergisi* 18/59 (Bahar 2014), 494-501.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Büstî. *Me'âlimü's-sünen*. 4 Cilt. Halep: el-Matba'atü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1351/1932.

Hacımüftüoğlu, Nasrullah. "Berâat-i İstihlâl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/470. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî. *en-Nüket alâ kitâb-i İbni's-Salâh*. thk. Rabî' b. Hâdî Umeyr el-Medhalî 2 Cilt. Medine: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1. Basım, 1404/1984.

İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Lisânü'l-mîzân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Basım. 2002.

İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî. *Takribü't-Tehzîb*. thk. Muhammed Avvâme. Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1. Basım, 1406/1986.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Mevzû'ât*, thk. Abdurrahmân Muhammed Osman 3 Cilt. Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1. Basım, 1386/1966.

İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osman b. Salâhiddîn Abdurrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî. *Ma'rifetü envâ'ı ulûmi'l-hadîs (Mukaddime)*. thk. Nûreddîn İtr. Suriye: Dâru'l-Fikr, 1406/1986.

Kârî, Ebü'l-Hasan Nûruddîn Ali b. (Sultân) Muhammed el-Molla el-Herevî. *Şerhu Nühbeti'l-şiker fi mustalahât-i ehli'l-eser*. thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde. Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts.

Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdilmelik el-Kuteybî el-Mısrî. *İrşâdü's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 10 Cilt. Mısır: el-Matba'atü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 7. Basım, 1323.

Kazvînî, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Ali b. Ömer. *Meşihatü'l-Kazvînî*. thk. Âmir Hasan Sabrî. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1426/2005.

Kevserî, Muhammed Zâhid b. el-Hasan. *et-Tahrîru'l-vecîz fi mâ yebteğihü'l-müstecîz*. thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde. Halep: Mektebü'l-Matbû'âtü'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1413/1993.

Kevserî, Muhammed Zâhid b. el-Hasan. *İrğâmü'l-merîd fi şerhi'n-Nazmi'l-atîd*. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyyetü li't-Türâs, 1. Basım, ts.

Kutluay, İbrahim. "Râmûzü'l-Ehâdis ve Levâmiu'l-Ukûl Bağlamında Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevî'nin Hadis Şerhçiliği ve Sünnet Anlayışı". *I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevî Sempozyumu*. ed. İhsan

Günaydın vd. 485-497. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2013.

Kuzudişli, Ali. "Ramûzü'l-Ehâdis ve Nevâdir Hadislerin Dayanılmaz Çekiciliği". *I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî Sempozyumu*. ed. İhsan Günaydın vd. 513-520. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2013.

Mazhari, Nasseruddin. *Münâvî'nin Süyûtî'ye İtirazları (Fezû'l-kadîr'in Birinci Cildi Özelinde)*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf. *et-Teyşîr bi şerhi'l-Câmi's-s-sağîr*. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-İmâmi'ş-Şâfiî, 3. Basım, 1408/1988.

Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf. *Fezû'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr min ehâdisi'l-beşîri'n-nezîr*. thk. Ahmed Abdüsselâm. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1422/2001.

Nevevî, Ebû Zekerriyya Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref. *el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1392.

Oflu, Yusuf Şevki Efendi. "Risâletün fî Menâkıbı eş-Şeyh el-Hâcc Ahmed Ziyâiddin el-Gümüşhânevî". çev. Hür Mahmut Yücer. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 2/4 (Kasım 2013), 222-231.

Özkan, Halit. "Süyûtî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/202-204. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Özsoy, Abdulvahap. "*Levâmiu'l-ukûl* ve Hadis Şerh Geleneğindeki Yeri". *I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî Sempozyumu*. ed. İhsan Günaydın vd. 533-542. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2013.

Süyûtî, Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Cem'u'l-cevâmi': el-Câmi'u'l-kebîr*. thk. Muhtâr İbrahim el-Hâc v.dğr. 25 Cilt. Kahire: el-Ezheru'ş-Şerîf, 2. Basım, 1426/2005.

Süyûtî, Abdurrahmân Celâleddîn b. Ebî Bekr. *el-Câmi'u's-sağîr fî ehâdisi'l-beşîri'n-nezîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1425/2004

Süyûtî, Abdurrahmân Celâleddîn b. Ebî Bekr. *el-Fethu'l-kebîr fî zammi'z-ziyâdeti ile'l-Câmi'i's-sağîr*. thk. Yûsuf en-Nebhânî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1423/2003.

- Süyûtî, Abdurrahmân Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Tedrîbü'r-râvî fi şerhi Tahrîbî'n-Nevâvî*. thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî. 2 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, ts.
- Şişman, Merve. *Abdurraûf el-Münâvî ve Hadis İlmindeki Yeri*. Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Şişman, Merve. "Münâvî'nin Feyzü'l-kadîr Şerhinde Kullanılmış Olduğu Nüshalar ve Asıl Kaynağa Ulaşma Gayreti". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21 (30 Haziran 2022), 85-99.
- Şişman, Merve. "Osmanlı Muhaddislerinden Abdurraûf el-Münâvî ve Şerhu'l-Erbeîn'deki Metodu-Cibrîl Hadisi Örneği". *Osmanlı Dönemi İlmî Çalışmaları-III*. haz. Hasan Yerkazan. 16-29. Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2022.
- Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ. *ed-Du'afâü'l-kebîr*. thk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1. Basım. 1404/1984.